TÜRK ŞAMAN METİNLERİ

(EFSANELER VE MEMORATLAR)

Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş Üçüncü Baskı

Fuzuli Bayat

ÖTÜKEN

FUZULİ BAYAT: 1958 yılında Azerbaycan'da doğdu. 1984 yılında Azerbaycan Diller Universitesi Fransız-İngiliz Dili bölümünü üstün başarıyla ve yüksek lisans derecesi alarak bitirdi.

1990 yılında Özbekistan Bilimler Akademisi'nin Dil ve Edebiyat Enstitüsü'nde doktora tezini savunarak "Doktor of Philosophie" unvanını aldı.

1990-1992 yılları arasında Azerbaycan Bilimler Akademisi'nin Edebiyat Enstitüsü'nde ilmi araştırmacı olarak çalıştı.

1993-1995 yıllarında Ortak Türk Edebiyatı bölüm başkanlığı görevini yaptı.

1993-1997 yıllarında baş ilmi işçi (doçent) unvanı ile çalıştı. 1997-1999 yılları arasında ise Dede Korkut Ansiklopedisi hazırlama kurulunda başkan yardımcılığı ve yazarlık görevlerini yaptı.

Yapmış olduğu çalışmalardan dolayı 1997 yılında Azerbaycan Yazarlar Birliği'nin üyesi seçildi ve halen de Yazarlar Birliği'nin üyesidir.

1997 yılında üst aşama doktora tezini savunarak Filoloji İlimler Doktoru, "Doktor of Sciences" unvanını aldı.

2012 yılından Folklor Enstitüsünde Muasır Folklor bölümünün başkanıdır.

Bugüne kadar yurt içi ve yurt dışında 30'dan fazla kitabı yayımlanmıştır:

1. *Oğuz Epik Enenesi ve Oğuz Kağan Dastanı*. Bakı: Sabah Neşriyatı, 1993
2. *Ali Şir Nevai Hakkında Rivayetler.* Bakı: Yazıcı Neşriyatı, 1994
3. *Hoca Ahmet Yesevi ve Halk Sufizminin Bezi Problemleri*. Bakı: Ağrıdağ Neşriyatı, 1997
4. H. Koroğlu, Oğuz Kahramanlık Eposu. Bakı: Yurd, 1999 (Tercüme A. Emrahoğlu, P. Alioğlu, Ş. Ahmedova birlikte)
5. Korkut Ata. Mitolojiden Gerçekliğe Dede Korkut. Ankara: Karam, 2003
6. Köroğlu. Şamandan Aşıka, Alptan Erene. Ankara: Akçağ, 2003
7. Türk Dili Tarihi. Başlangıçtan Günümüze Kadar Türk Dili. Ankara: Yol, 2003; 2. Basım, Çorum: KaraM, 2006
8. Türk Şaman Metinleri. Efsaneler ve Memoratlar. Ankara: Piramit, 2004; 2. Basım, Ankara: 3ok, 2005
9. Mitolojiye Giriş. Çorum: KaraM, 2005; 2. Basım, İstanbul: Ötüken, 2007; 3. Basım, İstanbul: Ötüken, 2010; 4. Basım, İstanbul: Ötüken, 2013; 5. Basım, İstanbul: Ötüken, 2016
10. Ay Kültünün Dini-Mitolojik Sisteminde Türk Boy Adları Etimolojisi. Ankara: 3ok, 2005
11. Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı. İstanbul: Ötüken, 2006; 2. Basım, İstanbul: Ötüken, 2009; 3. Basım, İstanbul: Ötüken, 2013; 4. Basım, İstanbul: Ötüken, 2015; 5. Basım, İstanbul: Ötüken, 2017

12. Oğuz Destan Dünyası. Oğuznamelerin Tarihi, Mitolojik Kökenleri ve Teşekkülü. İstanbul: Ötüken, 2006; 2. Basım, İstanbul: Ötüken, 2013
13. Türk Mitolojik Sistemi. Ontolojik ve Epistemolojik Bağlamda Türk Mitolojisi, Cilt: 1. İstanbul: Ötüken, 2007; 2. Basım, İstanbul: Ötüken, 2011; 3. Basım, İstanbul: Ötüken, 2015
14. Türk Mitolojik Sistemi. Kutsal Dişi – Mitolojik Ana, Umay Paradigmasında İlkel Mitolojik Kategoriler – İyeler ve Demonoloji, Cilt: 2. İstanbul: Ötüken, 2007; 2. Basım, İstanbul: Ötüken, 2012; 3. Basım, İstanbul: Ötüken, 2016
15. Eski Türkçe Sözlük. İstanbul: Yalın Yayıncılık, 2008 (M.Esen Aliyeva ile birlikte)
16. Orta Türkçe Sözlük. İstanbul: Yalın Yayıncılık, 2008
17. Büyük Türk Bilgini ve Ansiklopedisti Kaşgarlı Mahmut. İstanbul: Ötüken, 2008; 2. Basım, İstanbul: Ötüken, 2014
18. Türk Destancılık Tarihi Bağlamında Köroğlu Destanı (Türk Dünyasının Köroğlu Fenomenolojisi). İstanbul: Ötüken, 2009; 2. Basım, İstanbul: Ötüken, 2016
19. Türk Kültüründe Kadın Şaman. İstanbul: Ötüken, 2010; 2. Basım, İstanbul: Ötüken, 2012; 3. Basım, İstanbul: Ötüken, 2015; 4. Basım, İstanbul: Ötüken, 2017
20. Folklor Hakkında Yazılar (Nezeri Meseleler). Bakı: Elm ve tahsil, 2010
21. Der Amadi ber Osturaşinasi (Ostureşinaseyi Torkan). (Mutercim Kazım Abbasi). Tebriz: Yaran, 1390 (2011)
22. Zahireddin Mehemmed Babur, Baburname. Bakı: Avrasiya Press, 2011
23. Türk Tekke (Tasavvuf) Edebiyatı. Bakı: Elm ve tahsil, 2011
24. "Koroğlu" Dastanının Menşeyi. Bakı: Elm ve tahsil, 2012 (Hatire Beşirli ile birlikte)
25. Folklor Dersleri. Bakı: Elm ve Tehsil, 2012
26. Övliya Menkabeleri veya Türk Dervişlerinin Kerametleri. Bakı: Elm ve tahsil, 2013
27. Azerbaycan Folkloru ve Yazılı Edebiyat. Bakı: Elm ve tahsil, 2013 (Hatire Beşirli ile birlikte)
28. Kerbela Folkloru. Muharremlik Rituallarından Şebih Meydan Tamaşalarına. Bakı: Elm ve Tehsil, 2014
29. Mitten Yazıya, Sözden Tarihe Dede Korkut Oğuznameleri. İstanbul: Ötüken, 2016
30. Kadim Türklerin Mitolojik Hikâyeleri. İstanbul: Ötüken, 2017; 2. Basım, İstanbul: Ötüken, 2017
31. Şamandan Samazene Oyun ve Oyunçu. Bakı: Elm ve tahsil, 2017

Ve 170-den fazla makalesi bulunmaktadır.

İÇİNDEKİLER

Önsöz 13
Türk Şamanlığı 15

BİRİNCİ BÖLÜM
İLK ŞAMANLAR

1. Kartaldan Türeyen Şaman 35
2. Çingis-Hadjir-Bo-Tengrin Kubun 36
3. Tyangara 37
4. Han Kızlarını Kaçıran Şamanlar 38
5. Öldürülemeyen İlk Şamanlar 38
6. Kötü ve İyi Şamanlar 38
7. Dabayı Şaman 39
8. Kadere Boyun Eğmeyen İlk Şaman 40
9. Tanrı'ya Kafa Tutan Şaman 41
10. İlk Şaman 42
11. Yayuçi 43
12. Şamanın Kozmik Seyahati 45
13. Ongona Dönüşen İlk Şaman 50
14. Kayrakan Şamanlık Yeteneği Verir 51
15. Elbiçi-Ham 52
16. Hamile Kadın Şaman 52
17. Emegetler 53
18. Şamanın İnsan Yaratması 53
19. Morgon Hara 54

İKİNCİ BÖLÜM
ŞAMAN OLMA, PARÇALANMA VE ŞAMAN AĞACI İLE İLGİLİ ANLATILAR

20. Şaman Ruhunun Doğması ve Eğitilmesi 57
21. Şamanların Doğumu Hakkında Efsane 59
22. Şamanın Üç Defa Dünyaya Gelmesi 63
23. Şamanın Yeniden Doğması 63
24. Bakire Kızdan Doğan Şaman 64
25. Şamanı Doğuran Bakire Kız 65
26. İnek Ahırında Büyüyen Şaman 66
27. Çocukken İneklerin Arasında Bulunan Şaman 68
28. Şamanın Mucizevi Doğuşu 68
29. İki Defa Doğan Şaman Hakkındaki Efsane 70
30. Şaman Bentleri 76
31. Albıs Soyundan Olan Şaman 76
32. Koruyucu Kadın Ruhun Şaman Adayını "Bulması" 77
33. Ruhların, Çocuğu Şaman Yapmaları 78
34. Kendi İsteğiyle Şaman Olmak 79

35. Şaman Olmak İsteyen Adamın Hikâyesi 80
36. Şamanlığa Kabul Olunma Merasimi 80
37. Şaman Olma 81
38. Şamanın Acılı Günleri 82
39. Şamanın Acı Çekmesi 83
40. Acı Çeken Şamanın Hikâyesi 83
41. Hastalıkla Gelen Acılı Günler 84
42. Şamanın Kâbusları 85
43. Şaman Spiridon'un Çektiği İşkenceler 85
44. Şamanın Sayıklamaları 86
45. Şamanın Dağa Götürülmesi 86
46. İnsanların Kurtarıcısı Olan Şaman 87
47. Şamanın Bedeninin Yenilenmesi 88
48. Şamanın Vücudunun Parçalanması 89
49. Vücudu Parça Parça Doğranan Şaman 89
50. Parçalanan Şamanın Üç Günlük Rüyası 90
51. Şamanın Parçalara Ayrılması 90
52. Şamanın Parçalanması 91
53. Parçalanan Vücudun Ruhların Arasında Paylaşılması 91
54. Şamanın Vücudunun Kötü Ruhlar Arasında Paylaşılması 91
55. Şamanın Vücudunun Pişirilmesi Ve Yenilmesi 92
56. Şaman Adayını Takip Eden Bedbahtlık 93
57. Şamanın Ölüp Dirilmesi 93
58. Ölüp Dirilen Şaman 94
59. Şaman Olmadan Önce Üç Gün Kendinden Geçme 95
60. Şamanın Üç Günlük Ölümü 96
61. Üç Kez Ölüp, Üç Kez Dirilen Şamanlar 97
62. Üç Günlük Ölüm 97
63. Şamanın Üç Günlük Ölümü ve Dirilmesi 98
64. Yıldırım Çarpan Şamanın Hikâyesi 98
65. Öldükten Sonra Dirilen Şaman 100
66. Şaman Hastalığı 100
67. Şamanlık Görevine Çağrılanların Hastalanma Sebepleri 106
68. Şamanın Kendi Soyunun Azap Çekmesi 107
69. Şaman Görevine Çağrılanların Ruhi Hastalığı 108
70. Şamanlık Görevine Çağrılan Adamın Bedeninin Parçalanması 108
71. Şamanın Yeraltı Dünyası Ruhlarıyla Tanışması 109
72. Gök Dünyası Ruhlarının Yanında 110
73. Şamanın Göğe Götürülmesi 111
74. Ben Nasıl Şaman Oldum 111
75. Bir Şamanın Anlattıkları 117
76. Şaman Hastalığı 123
77. Şamanın Ruhsal Hastalığı 123
78. Şaman Görevine Çağrılma Arefesinde Hastalanma 124
79. Şaman Bayılmaları 124
80. Aynaların Bir Kadını Şaman Yapmaları 124
81. Sümenbay Bahşı 125

82. Hayvan Ananın Şaman Olmada Rolu 125
83. Şaman Hizmetine Girmek İçin Yapılan Merasim 125
84. Şamanın Kutsal ağaçı 126
85. Şamanın Kutsal ağaçı Hakkında 126
86. Şamanı Koruyan Ağaç 127
87. Şaman Ağacı 127
88. Şaman Ruhunun Şaman Ağacında Eğitilmesi 127
89. Ruhların Göğsünü Emmeğe Zorlanan Şaman 128

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ŞAMANIN HAYVAN ANASI

90. Şamanın Hayvan Anası 129
91. Şamanın Hayvan Anası - İne Kııl 129
92. Büyük Şamanların Hayvan Anası 130
93. Şamanı Koruyan Hayvan Ana 130
94. Boğa Donundaki Hayvan Ana 130
95. Geyik Donlu Hayvan Ana 131
96. Hayvan Ana ve Şamanın İki Köpeği 131
97. Avcı Şaman ve Hayvan Ana 132
98. Kanatlı Geyik ve Şaman 132
99. Şamanların Baş Ruhu 133
100. Bahşıların Piri 133
101. Bahşı – Şeytan Münasebeti 134
102. Dağ Sahibi ve Şaman 134
103. Şamanın Dünyaya Gelmesi 135

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
ŞAMANIN GÖSTERDİĞİ OLAĞANDIŞI OLAYLAR

104. Üç Kez Öldürülüp Üç Kez Dirilen ve Diri Diri Öteki Dünyaya Götürülen Şaman 137
105. Şaman Kyusteh 139
106. Büyükbaş Hayvanlara Ölüm Getiren Şaman 140
107. Şamanın Göğe Yükselmesi 141
108. Işıklı Ruhların Şamanı 141
109. Suyun Üzerinde Yürüyen Şaman 141
110. Yemek Bulmak 142
111. Şamanın Gizli Oku 142
112. Şamanın Irmağı Geçmesi 142
113. Şaman Çuuçugus 143
114. Kaçarak Kaybolan Atları Geri Getiren Şaman 144
115. Şamanların Kerametleri 145
116. Şaman Caarın 147
117. Şamanın Uluu Toyo'nun Yanına Gitmek İçin Göğe Yükselmesi 148
118. Şaman Çocukus 150
119. Şaman Bergeseleh 157
120. Yardımcısı Kötü Ruh Olan Şaman 162

121. Ayna ... 162
122. Şamanın Aynası ... 163
123. Ateşte Yanmayan Şaman ... 163
124. Şamanın Göğün Üçüncü Katına Yükselmesi ... 164
125. Barlıbay Bahşının Kopuzu ... 164
126. Şaman Kendi Oğlunu Kurtarıyor ... 165
127. Korkunç Şaman ... 166
128. Şaman Kadın Tokpan'ın İntikamı ... 168
129. Üç Gözlü Şaman ... 169
130. Şamanın Tütün Bulması ... 170
131. Tostogaşla Gazır-gam ... 170
132. Şaman Tostogaş ... 171
133. Şamanları Sınavdan Geçirme ... 172
134. Şaman Soyu ... 173
135. Kendi kendine hareket eden kızaklar ... 173
136. Şaman Kadının Gücü ... 174
137. Şaman Huren Ool ... 174
138. Balta Yutan Şaman ... 175
139. Yıldızı Yerinden Koparan Şaman ... 175
140. Şaman Aptis'in Gazabı ... 176
141. Şamanın Yasağı ... 177
142. Şaman Sat Soyzul'un Mucizesi ... 178
143. Şamanın Seli Durdurması ... 179
144. Aynı Anda Yedi Yerde Olan Şaman ... 179
145. Cengiz Han'ın Şamanı ... 179
146. Şaman Mahunay'ın Mucizeleri ... 180
147. Doğuran Şaman ... 180
148. Boğa Donuna Giren Şaman ... 181
149. Şaman ve Büyücü ... 181
150. Şamanın Kuşa Çevrilmesi ... 182
151. Çuonah'ın İntikamı ... 183
152. Kılıçla Oynayan Şaman ... 184
153. Şamanın Hastayı Kurtarması ... 184

BEŞİNCİ BÖLÜM
ŞAMANIN HASTAYI İYİLEŞTİRMESİ

154. Şamanın Hastayı İyileştirmesi ... 185
155. Cin Çarpan Hastanın İyileşmesi ... 187
156. Cin Çarpan Hasta ve Şamanlar ... 188
157. Şamanın Ölen Kadını Diriltmesi ... 189
158. Ölüyü Dirilten Çocuk Şaman ... 190
159. Ölünün Dirilmesi ... 193
160. Şamanın Hastayı Kurtarabilmek İçin Yeraltı Dünyasının Ruhlarının Yanına İnmesi ... 194
161. Kötü Ruhlara İnsan Kurban Etme ... 196
162. Bahşı'nın Hastayı İyileştirmesi ... 197

ALTINCI BÖLÜM
ŞAMANIN DİĞER RUHLARLA SAVAŞINI ANLATAN EFSANELER

163. Şamanın Çiçek Hastalığı İle Çarpışması 199
164. Şaman ve Çiçek Ruhu 202
165. Boğa Şamanın Boğa Donunda Olan Çiçek Ruhuyla Savaşı 202
166. Boğa Donuna Giren Şamanın Çiçek Ruhuyla Savaşı 203
167. Şamanın Çiçek Ruhuyla Savaşı 204
168. Şaman Suor Uola'nın Çiçek Ruhu İle Savaşı 205
169. Şamanın Çiçek Ruhuyla Savaşı Hakkında 208
170. Şaman ve Aza Ruhları 209
171. Hayvan Görünümlü Ruhlar 209
172. Şamanların Birbirini "Yemesi" 210
173. Şaman Topçan 210
174. Gök Şamanı 211
175. Balık Şaman 212
176. İki Şamanın Birleşerek Güçlü Bir Şamanı Yenmeleri 212
177. Gazayag Şaman 213
178. Şaman Kavgaları Hakkında Efsane 216
179. İki Kardeş Şamanın Efsanesi 217
180. Pehlivan Ata Şaman 219
181. Geyik Donlu Ana Ruhlar 220
182. Şamanların Münakaşaları 221
183. Şaman Ruhlarının Savaşı 222
184. Şamanın Oğlu Babasının İntikamını Alıyor 224
185. Korkunç Görünüşlü Şaman 228
186. Şamanın Bey'le Savaşı 230
187. Şamanın Kabilenin Lideri İle Düşmanlığı 233
188. Şamanın Savaşı 234
189. Şaman Segbe'nin, Şaman Şalçimu ile Dövüşü 235
190. Şaman Şookar 235
191. Şaman Boolanır'ın Şaman Ham Urug'la Kavgası 237
192. Şamanların Birbiriyle Düşmanlığı 238
193. Dokuz Kargası Olan Şaman 239
194. Şamanın Kendi Yerine Atını Kurban Olarak Sunması 239
195. Üç Oklu Savaşçı Şamanlar 240
196. Ok Atan Şaman Ruhu 241

YEDİNCİ BÖLÜM
ŞAMAN DEFİNLERİ HAKKINDA ANLATILANLAR

197. Ölmüş Şamanın Kemiklerinin Kaldırılması 243
198. Ölmüş Şamanın Kemiklerinin Defnedilmesi 244
199. Şaman Ak Baş 244
200. Şamanın Defin Merasimi 246
201. Ruhu Hiçbir Yere Kabul Edilmeyen Şaman 246

202. Şamanın Gömülmesi ... 246
203. Şaman Timir Çarapçılaah ... 247
204. Şamanın Gömülmesi Hakkında ... 248
205. Ölen Şamanın Ruhunun Kendi Soyunu Koruması ... 249

SEKİZİNCİ BÖLÜM
ÇEŞİTLİ ŞAMAN HİKÂYELERİ

206. Yukarı ve Aşağı Dünya Şamanları ... 253
207. Beyaz ve Siyah Tanrıların Oğulları ... 254
208. Şamanın Çocuk İsteme Ritüeli ... 260
209. Çocuk İsteme Merasimi ... 261
210. Cinsi Hevesi Oyatmak İçin Yapılan Merasim ... 263
211. Dağ Sahibinin Kızgınlığı ... 265
212. Bir Bahşının Söyledikleri ... 265
213. Şamanın Ölen İnsanı Öteki Dünyaya Göndermesi ... 267
214. Üç Gün Ağaca Bağlanan Şaman ... 269
215. Şamanın Koruyucu Gök Kızları ... 270
216. Gök Kızları ... 270
217. İki Şaman Köpeği ... 270
218. Şamanın Yardımcı Köpek Ruhu ... 270
219. Köpek Ruhları İle Beraber Şamanın Diğer Hayvan Ruhları ... 271
220. Şaman Ruhlarının Tasviri ... 271
221. Şamanın Ölümüyle Sonuçlanan Doğa Olayı ... 272
222. Şamanın Ruhlara Yalvarışı ... 273
223. Ev İnşası Sırasında Yapılan Şaman Merasimi ... 275
224. Babalarının İntikamını Alan Şaman Oğulları ... 277
225. Şaman Tebiries ve Kutuyah ... 278
226. Karnı Delik Şaman ... 279
227. Beyaz Şamanlar ... 280
228. Gök Cisimlerini Doğrayıp Kesen Şaman ... 280
229. Cinsiyetini Değişen Şamanlar ... 283
230. Ölen Ağaç ... 283
231. Imay Tartar ... 283
232. Bir Şaman Merasimi ... 284
233. Şaman Ergis ... 286
234. Şaman Ergis'in Ölümü ... 286
235. Şaman Ergis, Kendi Mezarını Yeniliyor ... 287

ŞAMAN METİNLERİNİN ALINDIĞI KAYNAK ESERLER ... 289

ÖNSÖZ

İslam öncesi kültürümüzde Türk ezoterik bilgilerini yaşatan tek kişinin şaman olduğu sadece bilimsel araştırmalarla değil, aynı zamanda şaman memoratları ile tasdik olunur. Şaman ve onun kamlığı, tedavi seansı, şamanlık süreci ve dünya görüşü hakkında doğru bilgi edinmenin esas yolu şamanlar hakkında olan anlatılardır. O bakımdan üçüncü baskısı gerçekleştirilen genişletilmiş şaman memorat ve efsaneleri, şaman kültürü ve şamanlıkla ilgilenen herkes için yararlı olacaktır.

Altay'da ve Uzak Sibirya'da yaşayan Türk boylarından tutun da bozkırda büyük cihan devletleri kuran Türk kavimlerine kadar nüfuz etmiş olan şamanlık, azımsanmayacak ölçüde araştırılmıştır. Şamanlığın temel özelikleri, dinî ritüelleri, iç yapısı, fonksiyonu, düşünce sistemi ve felsefi boyutu incelenmiştir. Bütün bu ilmî verilere giden yolun şaman metinlerinden geçtiğini bir kez daha anımsatmak gerekir.

Türk şaman metinlerinin derlenmesine XIX. yüzyılın ortalarında başlanmıştır. Bu işin öncülleri Batılı seyyahlar, Rus vatandaşlığını kabul eden Batılı bilim adamları, Rus asıllı misyonerler, bilim adamları ve konuyu merak edenler olmuştur. Ancak sonradan, özellikle XX. yüzyılın başlarından itibaren Türk soylu Hakas, Yakut, Altay, Beltir halkları ile birlikte bilim adamları da kendi kültürlerini öğrenmeye başlamışlardır ayrıca derleyip Rusçaya aktardıkları şaman metinlerini çeşitli dergilerde yayımlamışlardır. Bu kitap hem yabancı hem de Türk asıllı araştırmacıların derlemeleri dahil edilmiştir. Kitapta yalnız Türk şamanlığıyla ilgili efsane ve söylemlerin (memorat) yer alması vurgulanması gereken önemli bir noktadır. Hatta Türklerle aynı coğrafyayı paylaşmalarına, etkileşim halinde olmalarına rağmen Moğol, Buryat, Tunguz, Eskimos, Çukçi, Koryak vb. halkların şaman efsanelerini kitaba dâhil etmedik. Bunun yanı sıra şiirsel bir tarzda söylenen şaman alkışlarına (dualarına) da yer verilmemiştir. Orijinalleri

mevcut olan bu duaları (Bunlara şamanın dua-alkış şeklindeki şarkıları da demek mümkündür.) ayrıca yayımlamak gerekir.

Bilim adamları tarafından bu metinler, esasen Yakut, Altay-Sayan, kısmen de Orta Asya Türklerinden derlenmiş, o zamanın şartlarıyla Rusça yayımlanmıştır. Orijinalleri elimize ulaşmayan ve dağınık halde bulunan Şaman metinlerini, çeşitli kaynaklardan tercüme ettikten sonra, daha anlaşılır olması için sekiz bölüm halinde ve numaralandırarak gruplandırdık. Bazı şaman terim ve kavramların kısa açıklamasını metnin altında dipnot olarak vermeyi uygun bulduk.

Kitapta şamanlığın iç ve dış yapısıyla ilgili bir yazının yer almasının da yararlı olacağı düşüncesine dayanarak, Türk şamanlığı adlı bir yazı sunulmuştur.

Günümüzde şamanlık terimi adı altında çok geniş bir saha kastedilmektedir. Sihir, büyü, tabiplik gibi ilkel kültür unsurlarıyla mistikleri Şamanizm ve şaman olarak öğrenilip bununla da şamanlık kavramına bir hayli yük yüklenerek kavramın dışına çıkılmaktadır. Bütün bunların ortaya çıkmasının sebebi, şaman metinlerine ve şaman şarkılarına gereken önemin verilmeyişi veya bunların bilinmemesidir. Türk, daha geniş anlamda Sibirya şamanlığı hakkında yazılan onca araştırmanın bir yönüyle eksik veya yanlış olmasının sebebi şaman memorat, efsane ve alkış şarkılarına dikkat çekilmemesidir.

Son olarak şaman efsanelerini ve memoratlarını derleyerek yazıya aktaran rahmetli olmuş bilim adamlarının payına en büyük teşekkürün düştüğünü söylemeyi borç bilirim. Ayrıca bu kitabı yayımlayan Ötüken Neşriyat çalışanlarının emeği hiçbir zaman unutulmayacaktır. Türk milletine hizmetlerinden dolayı Ötüken'e içtenlikle teşekkür ederim.

Fuzuli Bayat

TÜRK ŞAMANLIĞI

Hem yabancı kaynaklara hem de Türk kaynaklarına bakılınca Eski Türklerin tek tanrılı bir inanç sistemi içinde yaşadığı bilinmektedir. Bu inanca eski Türk dini, Gök dini, Gök Tanrı dini, Tek Tengri dini denilmiştir. Tanrıcılık adı ile de bilinen bu din kitapsız, tapınaksız, özel din adamlarının olmaması ile dikkat çekmektedir. Gök Tengri dini[1], kaynakların da şahitlik ettiği kadarıyla büyük devletler kuran Türk kavimlerinde yaygın olmuştur. Oysa Sibirya ve Altay-Sayan civarında yaşayan avcı ve ren geyiği besleyen Türklerin kullandıkları şamanlık denilen özel ve pratik icraat formları vardı. Bir tarafta resmi devlet dini, Tanrıcılık, diğer tarafta milletin (bazen de devlet erkânının) başvurduğu inanç ve Türk boylarının yaşattığı şamanlık vardı. Zamanla Türklerin arasında yayılan pratik inanç ve uygulama sistemi Gök Tengri dinini ve onun esas tapınma objesi olan tek yaratıcıyı arka plana itmiş, Tanrı deus otiosus konumuna getirilmiştir.

Devlet kuran Türkler zamanla kitabı, tapınma kültü ve tapınakları olan Buda dinini (milleti birleştirme ihtiyacı da duyduklarından olabilir) IV. yüzyılın sonlarından itibaren (Tabğaç dönemi) kabul etmeye ve yaymaya özen göster-

[1] Bazı bilim adamları Gök Tengri dendiğinde onu, yanlış olarak gökte yaşayan Tanrı zannederler. Oysa Gök Tengri evrenin ruhu, semavi din ve bu dinin tapınma varlığıdır. O, İslam'ın tek Tanrı inancına benzese de onun aynısı da değildir. Bir millet olarak İslam'ı kabul edene kadar biz bu inançla yaşamışız. İslamiyet'ten sonra da Gök Tengri inancının birçok unsurlarını yeni dine taşımışız. Bu bizim varlığımız, bu bizim Yüce Yaratanı idrak etme biçimimizdir. Kimse bizi zorla Arap kalıbına sokamaz.

diler. Bu süreç Yaglakar sülalesinin idareyi ele almasıyla (Uygur dönemi) durmuş oldu. Bu defa da ülkenin bütün merkezlerinde Mani tapınakları inşa edilmeye başlandı. İster Buda ister Mani dini olsun, yalnız yönetici sınıf arasında yayılmasına karşılık halk yine de Tanrıcı-şamancı olarak kalırdı. Daha sonra IX-X. yüzyıllarda Türkler İslamiyet'i kabul ettiler ve cihan devletlerini Türk-İslam bayrağı altında kurdular. Ancak bugün Altaylı Türklerin bir kısmının Lama dininde olmasının ve Altay-Sayan şamanlığının Lamaizm tesirinde kalmasının başlıca sebebi IV. yy.dan itibaren Budizm'in yayılması ile ilgiliyse de Yakutların ve diğer Altaylı kavimlerin Hristiyan dinine girmesi de XVIII-XIX. yüzyıllarda Sibirya'nın işgali ile alakalıdır..

O hâlde İslamiyet'ten önceki sosyo-ideolojik alanın idare edici ve yönlendirici fonksiyonunu üstlenen şamanlık[2] felsefî pratik bir akım olup Türk kültürünün birçok yönünü kapsamaktadır. Nitekim Türk kültüründe şamanlar hiçbir zaman bütün dini-pratik ritüelleri yöneten bir statüye sahip olmamışlar. Tarihi etnografik bilgilerden de görüldüğü kadarıyla şamanlar üç yılda bir defa Gök Tengriye verilen kurban merasimlerine, tigir tayığ ritüeline ve Tağ eezi ayinine katılmazlardı. Katılanlar da baygınlık geçirir, kendinde olmazdı. Bu tür ritüelleri kağan, bey, boy başkanları, aksakallar vb. yönetirdi[3]. Türklerin zamanla kabul et-

---

[2] İlmî literatürde Şamanizm terimi de kullanılmaktadır. Şamanlıkla Şamanizm arasında içerik açısından farklılık olmasa da terim bakımından şamanlık daha uygun sayılabilir. Şamanizm denilince akla daha çok sonradan yapay şekilde düzenlenen ideolojik bir kurum gelir. Oysa şamanlık bir doğa (doğal) inancıdır.

[3] Yakovlev Ye.K. (1900). Etnografiçeskiy Obzor İnorodçeskogo Naseleniya Dolını Yujnogo Yeniseya. Minusinsk, s.106; Butanayev Viktor (2003). Burhanizm Tyurkov Sayano-Altaya, Abakan: Gosudarstvennıy Universitet Hakasii im.N.F.Katanova, s.164. Ayrıca bazı Altaylı boylarda Tağ eeziye sunulan kurbanlık ayininde şamanlar bulunsalar da ritüeli toplumun saygın ve yaşlı olan üyesi yönetirdi. Maynagaşev Stepan

tikleri dinler de (Maniheizm, Budizm, İsevilik, Musevilik, İslamiyet) Şamanlığa karşı açık veya gizli mücadele etmiş, onu mahvetmek için her yolu denemiştir. Bütün bu olumsuzluklar Şaman öğelerini Türk şuurundan ve Türk kültüründen silip atamamıştır[4]. Şamanlık yeni kültür çevresine ayak uydurarak yaşamını şu veya bu şekilde sürdürebilmiştir. Takip ve yasaklar[5] şaman unsurlarını gizli şekilde yeni dinlerin alt yapısına itmiştir ki bugün bunlar Türk

---

Dimitriyeviç (1916). "Jertvoprinoşeniye Nebu u Beltırov", Sbornik Muzeya Antropologii i Etnografii Akademii Nauk. T.III. Petersburg; Pataçakov K.M. (1993). "Kultura i Bıt Naseleniya Hakasiyi pri Kapitalizme", İstoriya Hakasiyi s Drevneyşih Vremyon do 1917g., Moskva: Nauka, s.352- 403; Kadınlarla ilgili bir çok ritüelleri de yaşlı bir kadın yönetirdi. Bkz. Butanayev Viktor (2003). Burhanizm Tyurkov Sayano-Altaya, Abakan: Gosudarstvennıy Universitet Hakasii im.N.F. Katanova, s.132-133

[4] Şamanlıkla ilgili birtakım ögeler: Şaman olma, şamanın işlevleri, ölüp dirilme, şaman definleri vs. masallara, destanlara ve halk edebiyatının diğer türlerine transformasyon edilerek korunmuştur. İslam'dan sonra halk sufiliğinin oluşmasında (nasip almaktan, çile çıkartmaktan, erkâna alınmaktan, dara durmaktan, dardan indirmekten) eren kültünden tutun Türk tasavvufunun hemen hemen bütün katmanlarında şaman dünya görüşü görülmektedir. Bu konu ile ilgili bk: Köprülüzade Mehmet Fuat (1929). İnfluence du Chamanisme Turco-Mongol Sur les Ordres Mystique Musulmans, İstanbul; Bayat Fuzuli (1997). Hoca Ahmet Yesevi ve Halk Sufizminin Bazı Problemleri, Bakü, Ağrıdağ; Bayat Fuzuli (2000). "Anadolu Halk Sufizminin Oluşmasında Şamanlığın Rolü", Uluslararası Anadolu İnançları Kongresi Bildirileri, 23-28 Ekim 2000, Ürgüp/Nevşehir, Ankara; Bayat Fuzuli (2001). "Türk Kültüründe Eren=İren Sentezi", Yol 10, Mart-Nisan

[5] XVIII-XIX yy.da Sibirya'da Ortodoks Hrıstiyanlığı yaymak isteyen misyonerler, Türk şamanlarını Rus yöneticilerine tutuklatır, bazen de idam ettirirdiler. İslamiyet de uzun zaman konar-göçer kitlenin yaşattığı eski inançları bidat adı altında dışlamış, yönetim, özellikle de resmi mezhebin fukaha sınıfı bu insanları her zaman hor görmüştür. Hatta müslüman olup devletin resmi mezhep tutumuna ters düşen tavırlar sergileyen, ibadetleri önemsemeyen, namaz kılıp, oruç tutmayan eski şamanlar yeni dervişler de takip olunmuş, öldürülmüştür.

geleneksel inancını oluşturmakta ve resmi dini literatürlerde batıl inanç adıyla bilinmektedir. Şamanların büyük bir kısmı da kendini gizlemek veya yeni dini kabul etmek zorunda kalmıştır.

Şaman dünya görüşünün en karakteristik özelliklerinden biri tabiat ile cemiyetin birbirinden ayrılmaması, bir bütünlük oluşturmasıdır. Şamanlığın felsefesi de doğa hadiselerine ve doğaüstü varlıklara bağlanmaktadır ki bunlar bölgeden, coğrafi yerleşimden kaynaklanan bazı farklarla birlikte bütün Türk şamanlığında aynıdır. O bakımdan şamanlığı sistemsiz, doğaçlama bir inanç, uygulama adlandırmak doğru değildir. **Sistemsiz gibi görünen sistemli özellik kendini şaman hastalığında, vücudun doğranması ile gerçekleşen ritüel ölümde, akrabaların ölmesi ile azapların bağışlanması düşüncesinde, şamanın kutsal ağacında, şamanın hamisi olan hayvan anada, şaman ruhunun yeniden doğması ve şaman ağacında terbiye edilmesinde gösterir.** Şaman bir fert olarak doğa ile cemiyet, maddiyat ile maneviyat, reel âlemle öteki dünya, toplumla ruhlar arasında bir medyatör olarak yeniden doğar. Burada şaman olmanın üçlü bir merhale izlediğini gözlemlemek mümkündür:

Ritüel ölüm
↕
Yeniden doğma
↕
Yeni statü kazanma

Şamanın aslî görevi toplumu gizli ilimlerle tanıştırmak ve onları görünmeyen varlıklardan savunmaktır. Bunun yanı sıra şaman aşağıdaki işlevleri de yerine getirir:

1. Ruhlarla temas kurar.
2. Hastaları iyileştirir.
3. Ölen adamın ruhunu öteki dünyaya götürür.
4. Kısırlığı tedavi eder.
5. Avın bol olmasını sağlar.
6. Fal bakarak gelecekten haber verir.
7. Evi kötü ruhlardan temizler.
8. Kurban sunmak gibi bazı dinsel törenleri, bunların başında Bay Ülgen'e ve Erlik Han'a sunulan kurbanlar gelir, icra eder.
9. Sığırlara ve atlara zarar veren ruhları uzaklaştırır vs.

Şamanların gerçekleştirdiği ritüelleri iki bölüm altında incelemek mümkündür:

1. Geleneksel bayram ve özel günlerle bağlı yapılan törenler, ıslah merasimi, avın bol olması ve vaat edilen kurbanı sunmak için yapılan merasimler vs.
2. İhtiyaç duyulduğunda yapılan törenler, hastalığı tedavi etmek, evi kötü ruhlardan temizlemek, ölen adamın ruhunu öteki dünyaya götürmek gibi.

Şamanın dünya görüşü, şamanın kozmogonik tasavvurları, özel merasimler, şaman simgeleri, şaman folkloru, şamanın toplumsal statüsü vs. hakkında da esas bilgiyi şaman metinlerinden çıkarmak mümkündür. **Şamanlık dinle ilgilidir, ancak din değildir, o tıpla ilgilidir, ancak tıp da değildir. Şamanlık güzel sanatlarla, folklorla ilgilidir, ancak bütün noktalarda onlarla ayniyet oluşturmaz.** Ayrı ayrı kültür ürünleri ile yakınlık ve benzerlik oluşturan şamanlık, kültürün özel bir birikimi niteliğinde olup yeni bir olgudur ki ne dinle ne folklorla ne de tıpla bağdaşmaktadır[6]. Şamanlık insanın doğayla, geniş anlam-

[6] Revunenkova Yelena Vladimirovna (1980). Narodı Malayzii i Zapadnoy İndonezii, Moskva, s. 243.

da evrenle bir bütün halinde varoluşunu, uyum ve dengesini korumak için vardır.

***

Şamanlık, insanlık tarihinin bilinen en eski ve geniş yayılan dini-pratik yaşamıdır. O nedenle de onu magiyayla, animizmle, fetişizmle, totemizmle ilişkilendirmişlerdir. Aslında eski kültürlerin bütün dinsel, inançsal alanı şamanlıkla hayli benzerlik içindedir. Bazı verilere bakılırsa şamanlık Neolitik Çağ'da görülüyormuş. O daha çok Sibirya halkları ve Güney-Doğu Afrika'da, Amerika yerlileri arasında yayılmıştır. Bu kadar uzun yol kat ettiği ve insanlık tarihinin bütün kültür birikimleri ile içli dışlı olduğu içindir ki çoğu zaman, şamanlar yetenekli aktör, illüzyonist, şizofreni, şarlatan olarak adlandırılmış, bu da şamanlığın mahiyetinin açıklanmasına engel olmuştur. Özellikle XVIII-XIX. yüzyıllarda en yaygın düşünce alman asıllı bilim adamları ve seyyahları olan *Johann Jacob Haid* (1704-1767) veya *Johann Georg Gmelin* (1709-1755), *Gerhard Friedrich Müller* (1705-1783), *Johann Eberhard Fischer* (1697-1771), *Johann Gottlieb Georgi* (1729-1802), *Peter Simon Pallas* (1741-1811) gibi seyyahların kitap ve notlarından gelen şamanın şarlatan ve sahtekâr olduğu fikridir. Rus yöneticiler ve bilim adamları, *mesela Vasiliy Filippoviç Troşçanskiy* (1843-1898) ve diğerleri de şamanı yetenekli bir aktör olarak görmüşlerdir. *İ.S.Gurviç*, şamanların kendi gücünü ispatlamak amacıyla sürekli olarak karanlıkta numara ve hipnoz yaptığını ileri sürmüştür[7]. Şaman efsane ve memoratlarını yazıya alanlar da kamlık merasiminin yarı karanlık odada hem de alaçığın ücra köşesinde, sigara dumanı içinde gerçekleştirildiğini kaydetmektedirler.

---

[7] Gurviş İ.S. (1992). "Nekotorıye Voprosı İzbranniçestva i Transmissii Şamanskoy Obryadnosti" Ranniye Formı Religii Narodov Sibirii, Spb., s. 52.

Bunun tam aksine Orta Asya'da ve Tacikistan'da araştırma yaparken, özellikle kadın şamanların kamlama seanslarını gece yaptıkları gibi gündüz de yaptıklarını gözlemledim[8].

Şamanlığı uzun zaman kara din veya karanlık güçlere hizmet eden din adamı gibi görenlerin (Dorji Banzarov, Vasiliy Troşçanskiy[9] vb.) düşünceleri, sonradan şu veya bu dinsel sistemlerin temsilcileri tarafından şamanlığın ortadan kaldırılmasına neden olmuştur. Nitekim XIX. yüzyılda Sibirya'da ve Altay'da yayılan Hristiyanlık, Lamaizm ve X. yüzyılda Orta Asya'da yayılan İslam dini şamanlığa karşı savaş açmıştır.

Daha önce de kaydettiğimiz gibi şaman, bütün dini merasimlerin ve dini hayatın tek icracısı ve yönlendiricisi değildir. Şaman kendine has bir icraata ve bu icraatı gerçekleştirmek için özel tekniklere sahip (extase, trans halleri, illüzyon vs.) olan ve belli merasimleri yapan, genelde kötü ruhlar diye nitelendirilen varlıklara hükmedebilen aracıdır. O, insan psikolojisini iyi bilen, korku ve inamın, saygı ve sevincin kaynağı üzerinde bir uzman gibi serbest davranan bir kişiliğe sahiptir. Din adamlarından (kahin, rahip, keşiş, molla, imam, lama) farklı olarak şamanlar, esrime (extase) tekniğinden istifade ederek ruhlarla samimi bir ilişkiye girerler. Bazı konularda şamanlar ruhlarla pazarlık da yaparlar. R.Wolsh, şamanları ona benzer diğer insanlardan farklı tutarak şunları yazmıştır: Din adamları da ritüel yaparlar, otacılar tedavi ederler, ancak onlar kendilerinden çok az halde geçebilmektedirler; medyumlar kendilerini başka bir âleme götürebilmektedirler, ancak onlar genelde

---

[8] 1987-1990 yıllları arasında doktora eğitimi zamanı Özbekistan'da birkaç kez şaman kamlamalarında bulunma şansını yakaladım.

[9] Banzarov Dorji (1891). Çyornaya Vera ili Şamanstvo u Mongolov i Drugie Stati, St. Petersburg; Troşçanskiy Vasiliy Filippoviç (1902). Evolyutsiya Çernoy Verı u Yakutov, Kazan

seyahat etmezler; Tibet Budistleri seyahat edebilseler de bu onların başlıca amacı değildir; ruhî hastalar da şuurlarının durumunu değişebildikleri gibi ruhlarla da karşılaşabilirler, ancak bu istenilmeyen bir kurban durumunda gerçekleşir[10]. Bu nedenledir ki, aynı yazar şamanı kozmik seyahatçi olarak tanımlamış ve Şamanizmde olduğu kadar hiçbir yerde kozmik seyahatin bu kadar önemli rol oynayamadığını vurgulamıştır[11].

Günümüzde şamanlığın bir din olmadığı ancak dinî ve toplumsal işlevleri olan uygulamalı bir inanca dayalı, toplumsal talebe cevap veren ve dinî öğretisi olmayan bir sistem olduğu saptanmıştır. "Şaman neden topluma lazımdır?" sorusuna da memoratlar cevap vermektedirler. Şaman memoratlarına göre ilk şaman, Tanrı'nın insanlara acıması sonucu ortaya çıkmıştır:

"Eski çağlarda insanlar yeraltı dünyasının kötü ruhları karşısında kendilerini savunmakta aciz idiler. Şöyle ki, daha önceler ne hastalık ne de ölüm vardı. Ancak Erlik'in emrinde olan kötü ruhlar yeryüzüne çıkıp insanlara kötülük yapmaya başladılar. O zamanın insanları çok sade, her şeye inanan ve samimiydiler. Bu da onları savunmasız kılıyordu. Nihayet Tanrı, bu insanlara acıdı ve onları bilgilendirmeye, kötü ruhlara karşı silahlandırmaya karar verdi ve bunun için bir kartal (berkut) gönderdi. Tanrı'nın gönderdiği kartal ne kadar çalıştıysa da insanlarla anlaşamadı. Ne o, insanların ne de insanlar onun dilini anladılar. Çaresiz kalan kartal tekrar Tanrı'nın yanına döndü ve durumu ona anlattı. Tanrı da ona yeryüzünde karşısına çıkacak ilk kadınla yaşamasını ve doğacak çocuğu şaman yapmasını önerdi".

---

[10] Uolş (Wolsh) R. (1996). Duh Şamanizma, Moskva: İzd. Tanspersonalnogo İnstituta, s. 21-22.

[11] Wolsh R., age. s. 143-154.